

TERMINOLOGIYANING LEKSIK TARKIBI XUSUSIYATLARI*Jumyazova Shaxnoza Faxriddin qizi**O‘zDJTU 2-bosqich magistranti*

Annotatsiya. Terminologiya — bu muayyan soha yoki faoliyat yo‘nalishiga oid maxsus atamalar to‘plami bo‘lib, u o‘z ichiga so‘zlar, iboralar va ularning ma‘nolarini oladi. Terminologiyaning leksik tarkibi, shuningdek, uning xususiyatlari, o‘ziga xosligi va ahamiyati haqida gapirganda, bir qancha muhim jihatlarni ko‘rib chiqish lozim. Ushbu maqolada terminologiyaning leksik tarkibi va uning xususiyatlari, shuningdek, terminologik tizimlarning tuzilishi va ularning amaliyotda qo‘llanilishi haqida ma‘lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: terminologiya, terminlar, leksik birliklar, terminologik tizimlar, soha, ilm-fan.

Terminologiyaning leksik tarkibi ko‘plab sohalarni o‘z ichiga oladi. Har bir soha o‘ziga xos terminlar bilan ifodalanadi, bu esa ularning o‘ziga xosligini belgilaydi. Masalan, tibbiyot, huquq, iqtisodiyot, fan va texnika kabi sohalarda terminologiyaning leksik tarkibi har xil bo‘ladi. Har bir termin o‘ziga xos ma‘no va funksiyaga ega bo‘lib, u sohaning o‘ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi. Terminlar ko‘pincha maxsus bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan mutaxassislar tomonidan ishlatiladi, shuning uchun ularning aniq va to‘g‘ri ishlatilishi juda muhimdir. Terminologiyaning leksik tarkibi bir qancha xususiyatlarga ega. Birinchidan, terminlar ko‘pincha qisqa va aniq bo‘ladi. Ular ko‘pincha bir yoki bir necha so‘zdan iborat bo‘lib, murakkab tushunchalarni ifodalash uchun mo‘ljallangan. Ikkinchidan, terminologiya doimo o‘zgarib turadi. Yangi ilmiy kashfiyotlar, texnologiyalar va ijtimoiy o‘zgarishlar natijasida yangi terminlar paydo bo‘ladi, eski terminlar esa o‘z ma‘nolarini yo‘qotishi yoki o‘zgarishi mumkin. Bu jarayon terminologiyaning dinamik xususiyatini ko‘rsatadi. Terminologiyaning leksik tarkibida sinonimlar va antonimlar ham muhim rol o‘ynaydi. Sinonimlar — bu bir xil yoki o‘xshash ma‘noga ega bo‘lgan terminlar bo‘lib, ularning o‘zaro almashinuvi terminologik tizimning boyligini oshiradi. Antonimlar esa bir-biriga qarama-qarshi bo‘lgan terminlardir va bu orqali terminologiyaning ma‘nolari yanada kengayadi. Shuningdek, terminologiyada homonimlar ham uchraydi, ya‘ni bir xil shakldagi, lekin turli ma‘nolarga ega bo‘lgan terminlar. Bu holat terminologik tizimda noaniqlik va chalkashliklarga olib kelishi mumkin. Terminologiyaning leksik tarkibi, shuningdek, uning strukturasi ham bog‘liq. Terminlar odatda ma‘lum bir tuzilishga ega bo‘lib, ular so‘zning ma‘nosini aniqlashda yordam beradi. Masalan, ko‘plab terminlar prefiks va suffikslar orqali shakllanadi. Bu esa ularning ma‘nosini kengaytiradi va yangi terminlar yaratishga imkon beradi. Terminologik tizimlar ko‘pincha ierarxik tuzilishga ega bo‘lib, bu esa ularning o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatadi. Yuqori darajadagi terminlar kengroq ma‘noga ega bo‘lib, past darajadagi terminlar esa aniqroq va maxsus ma‘nolarga ega bo‘ladi. Terminologiyaning leksik tarkibi va uning xususiyatlari, shuningdek, ularning amaliyotda qo‘llanilishi haqida ham gapirish lozim. Terminologiya ilmiy va texnik sohalarda muhim ahamiyatga ega. U ilmiy

tadqiqotlar, texnologik rivojlanish va professional muloqotda aniq va to‘g‘ri ma‘lumotlarni taqdim etishda yordam beradi. Terminologiyaning to‘g‘ri ishlatilishi mutaxassislar o‘rtasida samarali muloqotni ta‘minlaydi va bir-birini tushunishni osonlashtiradi. Terminologiyaning leksik tarkibi va uning xususiyatlari haqida gapirganda, uning ta‘lim jarayonidagi o‘rni ham e‘tiborga olinishi lozim. Ta‘lim muassasalarida terminologiya o‘quv jarayonida muhim rol o‘ynaydi. O‘quvchilar va talabalar terminlarni o‘rganish orqali o‘z sohalarida chuqur bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishadi. Bu esa ularning professional faoliyatida muvaffaqiyatli bo‘lishlariga yordam beradi.

Terminologiya ko‘plab sohalarda qo‘llaniladi va har bir sohaning o‘ziga xos terminologik tizimi mavjud. Tibbiyot sohasida terminologiya bemorlar, kasalliklar, davolash usullari va tibbiy protseduralar bilan bog‘liq atamalarni o‘z ichiga oladi. Tibbiy terminologiya aniq va ravshan bo‘lishi zarur, chunki u bemorlar va tibbiyot xodimlari o‘rtasidagi muloqotni ta‘minlaydi. Tibbiyotda terminlarning to‘g‘ri ishlatilishi, masalan, kasalliklarni aniqlash va davolashda muhim rol o‘ynaydi. Huquq sohasida terminologiya qonunlar, hujjatlar, sud jarayonlari va huquqiy tushunchalar bilan bog‘liq atamalarni o‘z ichiga oladi. Huquqiy terminlar aniq va qat‘iy bo‘lishi kerak, chunki ular qonuniy hujjatlarni tayyorlashda va sud jarayonlarida muhim ahamiyatga ega. Huquqiy terminologiya advokatlar, sudyalalar va boshqa huquqshunoslar o‘rtasida samarali muloqotni ta‘minlaydi. Iqtisodiyot sohasida terminologiya iqtisodiy nazariyalar, moliya, marketing va boshqa iqtisodiy tushunchalar bilan bog‘liq atamalarni o‘z ichiga oladi. Iqtisodiy terminlar aniq va tushunarli bo‘lishi zarur, chunki ular iqtisodiy tahlil va qarorlar qabul qilishda muhim rol o‘ynaydi. Iqtisodiy terminologiya tadbirkorlar, iqtisodchilar va investorlar o‘rtasida muloqotni osonlashtiradi. Fan va texnika sohalarida terminologiya ilmiy tadqiqotlar, texnologik jarayonlar va mahsulotlar bilan bog‘liq atamalarni o‘z ichiga oladi. Fan va texnika terminologiyasi aniq va tushunarli bo‘lishi kerak, chunki u ilmiy va texnik muloqotni ta‘minlaydi. Bu sohada terminologiyaning to‘g‘ri ishlatilishi innovatsiyalar va yangi texnologiyalarni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ta‘lim sohasida terminologiya o‘quv jarayoni, o‘quv dasturlari va pedagogik tushunchalar bilan bog‘liq atamalarni o‘z ichiga oladi. Ta‘lim terminologiyasi o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasidagi muloqotni ta‘minlaydi va o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi. O‘quvchilarga terminlarni o‘rgatish orqali ularning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin. Axborot texnologiyalari sohasida terminologiya dasturlash, ma‘lumotlar bazalari, tarmoq texnologiyalari va boshqa IT tushunchalari bilan bog‘liq atamalarni o‘z ichiga oladi. IT terminologiyasi dasturchilar, tizim administratorlari va foydalanuvchilar o‘rtasidagi muloqotni osonlashtiradi. Axborot texnologiyalaridagi terminlarning to‘g‘ri ishlatilishi dasturiy ta‘minot va tizimlarni samarali rivojlantirishda muhimdir. Ijtimoiy fanlar sohasida terminologiya sotsiologiya, psixologiya, antropologiya va boshqa ijtimoiy fanlar bilan bog‘liq atamalarni o‘z ichiga oladi. Ijtimoiy fanlar terminologiyasi tadqiqotchilar va ilmiy xodimlar o‘rtasida muloqotni ta‘minlaydi va ijtimoiy jarayonlarni tahlil qilishda yordam beradi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, terminologiyaning leksik tarkibi va uning xususiyatlari ko‘plab muhim jihatlarni o‘z ichiga oladi. Terminologiya soha va faoliyat yo‘nalishlariga oid maxsus atamalar to‘plami bo‘lib, u o‘z ichiga so‘zlar, iboralar va ularning ma‘nolarini oladi. Terminologiyaning leksik tarkibi qisqa, aniq va dinamik xususiyatlarga ega bo‘lib, sinonimlar, antonimlar va homonimlar kabi elementlarni o‘z ichiga oladi. U ilmiy va texnik sohalarda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ta‘lim jarayonida ham o‘z o‘rnini egallaydi. Terminologiyaning to‘g‘ri ishlatilishi mutaxassislar o‘rtasida samarali muloqotni ta‘minlaydi va bir-birini tushunishni osonlashtiradi. Shunday qilib, terminologiya bilim va tushunchalarni aniq va ravshan ifodalashda muhim vosita hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mamatqulov, B. (2020). "Terminologiya va uning asosiy tamoyillari". Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti.
2. Abdullaeva, N. (2018). "O‘zbek tilidagi terminologiya: muammo va yechimlar". Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti.
3. Saidov, A. (2019). "Tibbiyot terminologiyasi: nazariya va amaliyot". Toshkent: Tibbiyot Akademiyasi.
4. Xolmatov, S. (2021). "Iqtisodiy terminologiya va uning o‘ziga xosligi". Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti.
5. Ismoilov, D. (2022). "Axborot texnologiyalari terminologiyasi". Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti.
6. Yusupov, R. (2020). "Ta‘lim terminologiyasi: nazariy asoslar". Toshkent: O‘zbekiston Ta‘limi.
7. G‘ulomov, F. (2023). "Fan va texnika terminologiyasi: muammolar va yechimlar". Toshkent: O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi.